

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Methodologie van positiebepaling in de Verenigde Naties door stemvergelijking

Mazee, W.M.

Citation

Mazee, W. M. (1969). Methodologie van positiebepaling in de Verenigde Naties door stemvergelijking. *Acta Politica*, 4: 1968/1969(2), 173-196. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3451105>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3451105>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

- Thomson, D., E. Meyer en A. Briggs, *Patterns of peacemaking*, London 1945.
- Tuyll van Serooskerken, S. J. van, 'De diplomaat in de internationale betrekkingen', in: *Internationale Spectator*, 21 (1967), pp. 1373-1383.
- United States Senate, Hearings before the Subcommittee on State Department Organization and Public Affairs, Committee on Foreign Relations: *Administration of the Department of State and the Foreign Service*, 86th Congress, 1959.
- Vansittard, Lord, 'The decline of diplomacy', in: *Foreign Affairs*, 28 (1950), pp. 177-188.
- Vlekke, B. H. M., 'Wetenschap' en diplomatie in onze dagen', in: *Internationale Spectator*, 16 (1962), pp. 398-417.
- Woodward, E. L., 'The old and the new diplomacy', in: *The Yale Review*, 36 (1947), pp. 405-422.
- Wright, Quincy, 'The decline of classic diplomacy', in *Diplomacy in transition*, (= *Journal of international affairs*, 17 (1963, nr. 1).
- Wriston, H. M., 'Young men and the foreign service', in: *Foreign Affairs*, 23 (1954), pp. 28-43.
- Een inhoudelijk ruimere, vierhonderd titels omvattende, bibliografie kan men aantreffen in: Moussa, Farag, *Diplomatie contemporaine, guide bibliographique*, Centre Européen de la dotation Carnegie pour la paix internationale, Genève, 1964.

METHODOLOGIE VAN POSITIEBEPALING IN DE VERENIGDE NATIES DOOR STEMVERGELIJKING

Nederland en de Apartheidskwestie in de Algemene Vergadering, 1952-1965

door W. M. Mazee

In dit artikel worden problemen van positiebepaling in de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties aan de orde gesteld. Deze problemen worden besproken en toegelicht aan de hand van een concreet onderzoeksprobleem. Nagegaan zal worden welke methodologische problemen men ontmoet als men de Nederlandse positie bij de Apartheidskwestie wil bepalen.

De Apartheidskwestie is het eerst op de agenda van de zevende Algemene Vergadering (begonnen in 1952) verschenen onder het hoofd 'Question of Race Conflict in South Africa Resulting from Apartheid'. In 1962 is zij samengevoegd met de sinds 1946 lopende, en aan de Apartheidskwestie nauw verwante, kwestie betreffende de behandeling van mensen van Indische en Indo-Pakistaanse afkomst in Zuid-Afrika. Vanaf 1962 staat op de agenda: 'The Politics of Apartheid of the Government of the Republic of South Africa'. Het onderzoek zal in verband met de beschikbaarheid van de *Official Records* van de Algemene Vergadering niet verder gaan dan tot en met de twintigste vergadering (1965).

I PROBLEMEN VAN POSITIEBEPALING IN DE ALGEMENE VERGADERING

Het lijkt zinvol eerst vast te stellen wat onder 'positie' moet worden verstaan. Ik stel daartoe de volgende omschrijving voor: de positie van een land in de Algemene Vergadering ten aanzien van een bepaalde kwestie is het geheel van formele uitingen van dat land in de Algemene Vergadering in termen van voor of tegen iets of iemand. De positie van een land kan worden weergegeven door de mate waarin dat land zich (on)eens toont met iets dat ter sprake komt, of door de mate waarin dat land zich ter zake meer of minder eens toont dan andere landen dat doen.

Nu wordt ter bepaling van de positie in de regel uitgegaan van het *stemgedrag* van de landen in de Algemene Vergadering. Er zijn echter ook andere wijzen waarop een land zich kan uiten, namelijk het indienen van resoluties ('sponsoren') en het spreken.

Een land dat een *resolutie indient* zal meestal een positie innemen die

duidelijker dan een voorstem er op duidt dat het land vóór is.¹ Niettemin is het niet aanbevelenswaardig de posities van landen vast te stellen op grond van het indienen van resoluties. Vaak zal een staat andere staten gebruiken om zijn politiek in de vorm van een ontwerp-resolutie in de Algemene Vergadering te krijgen: deze staat bedient zich dan van de tactiek van het 'indirekt sponsorschap'. Deze tactiek kan nodig zijn als men wil vermijden dat de aanvaarding van een resolutie gehandicapt wordt door impopulaire of vijandige gevoelens oproepende sponsors.² Het bezwaar tegen het gebruik van het indienen van resoluties als indikator voor posities is — mede hierdoor — dat bij veel kwesties slechts een deel der landen resoluties pleegt in te dienen. Zo hebben bij de Apartheidskwestie b.v. Nederland, Engeland, de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie nooit een ontwerp-resolutie (mede)ingediend.

Het spreken is eveneens een mogelijkheid zich te uiten. Hoewel een inhoudsanalyse van de *Official Records* stellig mogelijkheden biedt voor positiebepaling, levert ook deze methode ernstige bezwaren op. Het voorname nadeel is wel dat landen in hun officiële uitlatingen een onduidelijke positie kunnen innemen,³ of dat zij zelfs helemaal niet spreken. Het lijkt me dat de individuele hoedanigheden van delegatieleden hier een grote rol spelen. Onvermijdelijk, dunkt me, is ook dat interpretatie van het gesprokene door de onderzoeker een sterk subjectief karakter zal dragen.

Het bepalen van de posities van landen aan de hand van het stemgedrag heeft grote voordelen boven de zojuist besproken mogelijkheden. In de eerste plaats zijn het de landen zelf die vaststellen of ze vóór zijn of tegen of tussenbeide (onthouding). Hoewel stellig te twisten valt over de vraag hoeveel een land dat b.v. voor stemt ook voor is, moet een dergelijke positiebepaling in het algemeen hoger worden aangeslagen dan wanneer een onderzoeker het gesproken woord naar eigen inzicht interpreteert. Ook heeft positiebepaling via stemgedrag het voordeel dat landen bij een stemming kleur moeten bekennen,⁴ hetgeen als gezegd bij het indienen van resoluties en het spreken niet het geval behoeft te zijn. Een verder voordeel van stemvergelijking is dat het

¹ Sidney D. Bailey, *The General Assembly*. New York, 1961. p. 148. (hierna geciteerd als *Bailey*)

² A. Glenn Mower Jr., 'The Sponsorship of Proposals in the United Nations General Assembly', in: *Western Political Quarterly*, 15 (1962), pp. 662-663. Zie ook *Bailey*, p. 147.

³ P. R. Baehr, 'De Verenigde Staten en problemen van nationale zelfbeschikking: stemvergelijking in de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties', in: *Acta Politica*, 1 (1965/66), p. 229. (hierna geciteerd als: Baehr, *Verenigde Staten*)

⁴ Baehr, *Verenigde Staten*, p. 229. Een land kan natuurlijk afwezig zijn. Indien een land echter systematisch de stemmingen ontloopt, zal dit niet onopgemerkt blijven. Het probleem van afwezigheid komt nog ter sprake.

materiaal — althans voor wat betreft de hoofdelijke stemmingen — zeer eenvoudig verkrijgbaar is, omdat de uitslagen van alle hoofdelijke stemmingen met naamvermelding in de *Official Records* genoteerd worden. Dit heeft tevens tot gevolg dat gedane onderzoeken tamelijk eenvoudig — ook door andere onderzoekers — herhaald en gecontroleerd kunnen worden. Bovendien leent stemgedrag zich betrekkelijk goed voor kwantificering, hetgeen onderzoek vergemakkelijkt.

Men kan zich afvragen of de gehouden stemmingen wel een representatief beeld geven van hetgeen in de Algemene Vergadering aan de orde is. Het antwoord moet m.i. bevestigend luiden. In het algemeen namelijk wordt in de Algemene Vergadering gediscussieerd over ontwerp-resoluties. De discussies monden vrijwel steeds uit in stemmingen die het behandelde vrij nauwkeurig bestrijken. Ook zou het in theorie mogelijk kunnen zijn dat landen 'zo maar wat' stemmen, ongeacht de vraag of ze het eens of oneens zijn, omdat de Algemene Vergadering toch alleen maar aanbevelingen doet. Deze gedachte wordt met stelligheid tegengesproken door o.a. Baehr.⁵ Ook mijn indruk — naar aanleiding van bestudering van de Apartheidskwestie — is dat de gedelegeerden de debatten en de stemmingen als een ernstige zaak beschouwen. Op grond van deze overwegingen konkludeer ik, dat voor de positiebepaling bij voorkeur uitgegaan moet worden van het stemgedrag.

Het is goed in het oog te houden dat stemvergelijking alleen inzicht geeft in de vraag welke posities landen innemen. Men zou kunnen zeggen dat de koers die een land in de Algemene Vergadering vaart, bekend is. *Waarom* deze koers wordt gevaren, is echter niet gegeven. Een uitgebrachte stem kan het produkt zijn van verschillende factoren.⁶ Een land zal zich niet altijd alleen richten naar eigen overwegingen die direkt verband houden met de merites van de in het onderwerp van stemming neergelegde zaak. Vaak zal een land zijn positie geheel of gedeeltelijk afstemmen op de positie van één of meer andere landen. In dat geval is er sprake van uitgeoefende invloed.⁷ Een land kan b.v.

⁵ Baehr, *Verenigde Staten*, p. 229-230.

⁶ A. J. P. Tammes, *Hoofdstukken van Internationale Organisatie*. Den Haag, 1951, p. 151. Lee F. Anderson, Meredith W. Watts Jr. & Allan R. Wilcox, *Legislative Roll-Call Analysis*. Evanston, 1966, p. 74. Niet alleen internationaal stemgedrag levert grote interpretatiemoeilijkheden op. Zie b.v. Wilder Crane, 'A Caveat on Roll Call Studies of Party Voting', in: *Midwest Journal of Political Science*, 4 (1960), pp. 237-249 en Fred I. Greenstein & Alton F. Jackson, 'A Second Look at the Validity of Roll Call Analysis', in: *Midwest Journal of Political Science*, 7 (1963), pp. 156-166.

⁷ Invloed: een relatie tussen individuen of groepen, waarbij het ene individu of de ene groep een ander individu of een andere groep ertoe brengt iets te doen wat deze anders niet gedaan zou hebben. Deze definitie is van Robert A. Dahl, *Modern Political Analysis*. Englewood Cliffs N.J., 1964, p. 40 e.v. en wordt geciteerd en gebruikt door P. R. Baehr, 'Positiebepaling in de Verenigde Naties:

een stem ruilen tegen een andere stem, maar ook tegen economische hulp; het kan zich, zonder uitzicht op een directe tegenprestatie, solidair betonen met een land of groep van landen; ook kan het beogen zijn prestige bij bepaalde landen te verhogen, enz.

Verklaring van stemgedrag impliceert het zoeken naar causale verbanden, waarbij het stemgedrag als enig gegeven niet voldoende is. Interviews, observatie ter plaatse, bestudering van uitspraken van officials – zowel in de Algemene Vergadering als daarbuiten – kunnen hier onder meer van nut zijn. Hierbij kunnen statistische gegevens over zaken buiten de Algemene Vergadering van goede dienst zijn, zowel om hypothesen te toetsen alsook om het onderzoek te richten. Alker en Russett hebben korrelaties onderzocht tussen het stemgedrag van staten in de Algemene Vergadering en allerlei politieke, economische en sociale factoren als politiek systeem, onderlinge handel, economische hulp, godsdienst, etc.⁸ Hier blijft echter gelden dat statistische korrelatie geen kausaal verband bewijst.

II PROBLEMEN VAN STEMVERGELIJKEND ONDERZOEK

(a) *Selectie van landen*

De stempositie van een land kan op twee manieren worden uitgedrukt. Men kan nagaan hoeveel een land zich vóór of tegen onderwerpen van stemming toont. Men kan ook nagaan hoe de positie van een land ten opzichte van de onderwerpen van stemming is, vergeleken met de posities die andere landen ten opzichte van deze onderwerpen van stemming innemen.

Indien men nu de positie van Nederland bij de Apartheidskwestie zou willen bepalen op de eerste manier, dan zou men de gehouden stemmingen op enigerlei wijze zinnig moeten indelen. Zelfs als dit op bevredigende wijze zou lukken,⁹ zou men zich moeten afvragen wat het betekent als Nederland op een bepaald moment b.v. van mening blijkt dat de vrede – al of niet ernstig – in gevaar is. Het lijkt me dat een dergelijk gegeven pas politiek reliëf krijgt indien men weet hoe andere landen gestemd hebben. Voor het onderzoek van de Nederlandse positie lijkt het dan ook het beste het Nederlandse stemgedrag te vergelijken met dat van andere landen. Indien dit nodig is, kan altijd nog getracht

stemvergelijkingen in de achttiende Algemene Vergadering (1963)', in: *Acta Politica*, 3 (1967/68), p. 132-148 (hierna geciteerd als Baehr, *Stemvergelijkingen*)

⁸ Hayward R. Alker & Bruce M. Russett, *World Politics in the General Assembly*. New Haven etc., 1965. (hierna geciteerd als *Alker en Russett*)

⁹ Zie b.v. Leroy N. Rieselbach, 'Quantitative Techniques for Studying Voting Behavior in the U.N. General Assembly', in: *International Organization*, 14 (1960), pp. 300-301 en het commentaar hierop bij Baehr, *Verenigde Staten*, p. 231-232.

worden de stemmingen in categorieën in te delen.

Nu rijst de vraag met welke landen men het stemgedrag van Nederland moet vergelijken. Vergelijking met *alle* landen is veilig, maar zeer tijdrovend. Verwacht kan worden dat zich bij de Apartheidskwestie groepen van landen vormen, in welk geval men per groep kan volstaan met representanten. Deze groepsvorming in de Algemene Vergadering – die per kwestie verschilt¹⁰ – vindt niet alleen plaats op grond van gemeenschappelijke opvattingen betreffende de kwestie op zijn merites beschouwd, maar ook op grond van het feit, dat de mogelijkheden zowel als de wil van staten om invloed aan te wenden, per kwestie zal verschillen. Deze omstandigheid maakt het onmogelijk om 'uit het hoofd' een redelijke groepsindeling te maken. Op grond van literatuur is een antwoord gezocht. Deze weg is sneller dan wanneer de kwestie eerst zonder focus op bepaalde landen aan de hand van de *Official Records* van de Algemene Vergadering zou worden bestudeerd.

Als uitgangspunt voor de bestudering van de Apartheidskwestie zijn genomen de door Nicholas genoemde 'principal groupings'¹¹ in de Algemene Vergadering: Arabieren, Afrikanen, Aziaten, Latijns-Amerikanen, West-Europeanen (exclusief Joegoslavië, inclusief vier Neutralen), het Sovjet-blok en de Gemenebest-landen. In verband met de Apartheidskwestie kan het volgende gezegd worden:

Sovjet-blok. Alle leden stemmen bij alle kwesties vrijwel steeds identiek.¹² Op grond hiervan is volstaan met het opnemen in het panel van de Sovjet-Unie.

Gemenebest-landen. Nicholas noemt zijn 'voornaamste groepen' 'natural growths, reflecting the state of world politics as it is today'.¹³ Zeker wat de Gemenebest-landen betreft een wat overtrokken uitspraak. De commentaren over deze groep in de Algemene Vergadering zijn nogal duidelijk. Zo zegt Margaret Ball al naar aanleiding van de kwestie Z.W. Afrika in de jaren 1946-1950 over het Gemenebest: 'it is a case where the members of the Commonwealth might be expected to vote together (if ever), since the interest of one of its members is directly involved'. Zij komt echter ook hier tot de konklusie dat het Gemenebest 'verdeeld was als tevoren'.¹⁴ Riggs stelt over de eerste negen jaren van de Verenigde Naties (t/m 1954) vast dat over kwesties als die van de Indiërs in Zuid-Afrika, nooit wordt gediscussieerd in de

¹⁰ Bailey, p. 26-29 en passim.

¹¹ H. G. Nicholas, *The United Nations as a Political Institution*. London etc., 1967 (3rd ed.), p. 124 (hierna geciteerd als *Nicholas*)

¹² *Nicholas*, p. 125.

¹³ *Nicholas*, p. 125.

¹⁴ M. Margaret Ball, 'Bloc Voting in the General Assembly', in: *International Organization*, 5 (1951), resp. p. 20 en 21.

vergadering van de Gemenebest 'caucusing group'.¹⁵ Claude tenslotte is zeer duidelijk: 'The Commonwealth . . . has been a prominent exporter of political troubles to the United Nations'.¹⁶ Op grond van deze gegevens is het Gemenebest als zodanig niet in het panel opgenomen. *Afro-Aziaten*. Ook het beeld van deze groep is ter zake duidelijk. Hovet konstateert dat deze landen het in het algemeen eens zijn over kwesties van zelfbeschikking en mensenrechten.¹⁷ Geoffrey Goodwin vermeldt dat bij zaken betreffende relaties tussen Afrikanen en niet-Afrikanen (doorgaans Westeuropese kolonialen), de Afro-Aziaten een min of meer stevig front vertonen.¹⁸ Voor deze groep zijn vier representanten uitgezocht en wel India (Aziatisch), Saoedi-Arabië (Aziatisch, Arabisch), VAR (Afrikaans, Arabisch) en Liberia (Afrikaans). Deze landen waren gedurende de hele periode van onderzoek lid van de Verenigde Naties. Zij vertegenwoordigen drie door Nicholas genoemde groepen.

Latijns-Amerika. Minder duidelijkheid heerst ten aanzien van de opstelling van de Latijns-Amerikanen. Zowel Goodwin als Riggs¹⁹ vermelden dat deze landen zich tamelijk verschillend opstellen bij koloniale kwesties. Ook Hovet²⁰ kan geen duidelijk patroon geven. Besloten is om alle Latijns-Amerikaanse landen — met uitzondering van Cuba — in het panel te betrekken.

West-Europa. Ook van deze groep ligt verdeeldheid in de lijn der verwachtingen.²¹ Op grond hiervan, alsmede op grond van het feit dat Nederland met deze landen het meest te maken heeft, is een ruime selectie toegepast. Gekozen zijn de EEG-landen België, Frankrijk en Italië.²² Voor de Scandinavische landen — die vrij sterk een aparte groep vormen²³ — is Denemarken gekozen. Op grond van hun belangrijkheid zijn Engeland en de Verenigde Staten in het panel opgenomen. Ook is uiteraard Zuid-Afrika opgenomen, alsmede Portugal dat zowel

¹⁵ Robert E. Riggs, *Politics in the United Nations: A Study of United States Influence in the General Assembly*. Urbana, 1958, p. 23-24. (hierna geciteerd als Riggs). Zie voor de term 'caucusing group' b.v. Thomas Hovet Jr., *Bloc Politics in the United Nations*. Cambridge, Mass., 1960, p. 31-32 (hierna geciteerd als Hovet, *Bloc Politics*).

¹⁶ Inis L. Claude Jr., *Swords into Plowshares*. The Problems and Progress of International Organization. New York, 1966 (3rd. ed., 5th printing), p. 106-107. Zie verder b.v. Hovet, *Bloc Politics*, pp. 69-73.

¹⁷ Hovet, *Bloc Politics*, p. 87.

¹⁸ Geoffrey L. Goodwin, 'The Expanding United Nations I — Voting Patterns', in *International Affairs*, 36 (1960), p. 182. (hierna geciteerd als Goodwin)

¹⁹ Goodwin, p. 180; Riggs, p. 26.

²⁰ Hovet, *Bloc Politics*, p. 68-69.

²¹ Zie b.v. Riggs, p. 26 en Nicholas, p. 125.

²² West-Duitsland is geen lid van de Verenigde Naties. Luxemburg is in verband met zeer veelvuldige afwezigheid bij de stemmingen, uit het onderzoek wegelaten.

²³ Hovet, *Bloc Politics*, p. 74-75.

sterke westerse bindingen heeft (NATO) als directe belangen in Afrika. Op grond van persoonlijke belangstelling tenslotte is Joegoslavië toegevoegd.

De bruikbaarheid van bovenstaande selectie van landen is tijdens het onderzoek bevestigd. Gesteld kan worden dat de belangrijke stromingen in de Algemene Vergadering door de geselecteerde landen in het panel worden vertegenwoordigd.

(b) *Selectie van stemmingen*

Het is niet mogelijk om alle stemmingen die onder het agenda-punt Apartheidskwestie zijn gehouden, in het onderzoek te betrekken. Omdat alleen de uitslagen van de *hoofdelijke stemmingen* volledig met de namen der landen in de *Official Records* worden vermeld, beperkt het onderzoek zich tot hoofdelijke stemmingen. Stemmingen in de Algemene Vergadering vinden plaats door middel van akklamatie, handopsteken of — op wens van een lid — hoofdelijk.²⁴ In het algemeen geschiedt ongeveer 20% der stemmingen hoofdelijk.²⁵ Hovet — een VN-kenner bij uitstek — meent dat hoofdelijke stemmingen '... provide a fairly accurate reflection of the voting patterns on 'important' issues in the General Assembly'.²⁶ Deze in 1959 uitgesproken mening huldigt Hovet ook enkele jaren later in zijn studie *Africa in the United Nations*.²⁷ Hij geeft ook een verklaring: '... the roll-call votes were for the most part presumably on issues which some, or all, of the members considered important enough for one reason or another to request a roll call ...'.²⁸ Voorzover mij bekend heeft geen onderzoeker de hierboven neergelegde opvatting tegengesproken.

In mijn onderzoek zijn *alle* 95 in de AV (Plenaire Vergadering en Hoofdkommissies) gehouden hoofdelijke stemmingen opgenomen. Deze handelwijze is niet gebruikelijk. Onderzoekers beperken zich in het algemeen tot een deel van de hoofdelijke stemmingen. Puntsgewijs zullen hier de 'probleemgebieden' aan de orde komen.

(1) *Procedurale stemmingen* — Over de vraag wat precies een procedurele kwestie is, bestaat geen eenstemmigheid.²⁹ Hovet en Baehr lossen

²⁴ United Nations, Rules of Procedure of the General Assembly, rule 89. Vermeld bij Bailey, p. 290. De term 'akklamatie' heb ik ontleend aan Hovet, *Bloc Politics*, p. 15; in de tekst van de Rules staat 'standing'.

²⁵ Hovet, *Bloc Politics*, p. 14; berekend over 1946-1958.

²⁶ Hovet, *Bloc Politics*, p. 14.

²⁷ Thomas Hovet Jr., *Africa in the United Nations*. Morristown N.J., 1963, p. 108: '— roll calls are unquestionable the most important votes cast'.

²⁸ Hovet, *Bloc Politics*, p. 14.

²⁹ Zie b.v. A. J. P. Tammes, *Hoofdstukken van Internationale Organisatie*. Den Haag, 1951, p. 79-81 en p. 95-98; ook Bailey, p. 156.

de situatie op door stemmingen over substantiële zaken te definiëren als stemmingen over 'draft proposals, draft resolutions in whole or part' (Hovet³⁰), of: 'ontwerp-resoluties of onderdelen daarvan' (Baehr³¹). De overige stemmingen zijn dan procedureel. Hovet betreft in zijn analyse alleen de 'belangrijkste' procedurele stemmingen. De belangrijkheid wordt vastgesteld 'in the context of the debates'.³² Ook Alker en Russett volgen in hun uitgebreide studie *World Politics in the General Assembly* een dergelijke aanpak. Naast agenda-kwesties en de vraag of een tweede meerderheid is vereist, nemen zij procedurele stemmingen op 'having clear substantive implications not duplicated in other roll calls included'.³³ Baehr noemt twee wel op te nemen uitzonderingen met name: stemmingen over agenda-kwesties en over het al dan niet toestaan van hearings.³⁴ Hij geeft toe dat hij gearzeld heeft ten aanzien van andere procedure-kwesties. Zo kunnen b.v. verdagingsmoties een hoogst substantieel karakter hebben, aldus Baehr, die eraan toevoegt dat de korrektheid van zijn selectie in sommige gevallen twijfelachtig is.³⁵

Op de vraag hoe men vaststelt of een procedurele stemming 'een sterk politiek karakter heeft', 'belangrijk is' etc., lijkt me het antwoord met grote waarschijnlijkheid als volgt: men kijkt naar de uitslag van de stemming (hoe hebben diverse landen gestemd). Indien de stemverhoudingen ongeveer 'kloppen', dan moet zo'n stemming in het onderzoek worden opgenomen. Doordat echter juist het *doel* van het onderzoek is uit te zoeken hoe de stemposities van landen zijn, geeft genoemde pre-selectie het onderzoek een enigszins tautologisch karakter. Overigens staat of valt de waarde van een onderzoek niet met de behandeling van de procedurele stemmingen. Hovet vermeldt dat ongeveer 6% van alle hoofdelijke stemmingen gedurende de eerste dertien AV-zittingen procedureel was. Bovendien is hij van mening dat de meeste van deze stemmingen belangrijk waren.³⁶ Wat de Apartheidskwestie betreft: dertien van de 95 hoofdelijke stemmingen waren procedureel. De meeste procedurele stemmingen betroffen een agenda-kwestie.

De zuiverste oplossing lijkt mij dat men alle procedurele hoofdelijke

³⁰ Hovet, *Bloc Politics*, p. 17.

³¹ Baehr, *Verenigde Staten*, p. 235.

³² Hovet, *Bloc Politics*, p. 21.

³³ Alker en Russett, p. 27.

³⁴ Baehr, *Verenigde Staten*, p. 235.

³⁵ P. R. Baehr, *Dilemmas in the United States Foreign Policy in the United Nations with Regard to Problems of National Self-Determination (1946-1959)*. Washington D.C., 1964, pp. 93-94. (hierna geciteerd als Baehr, *Dilemmas*) Het vaak geciteerde artikel Baehr, *Verenigde Staten* is grotendeels een iets verkorte weergave van een deel van deze dissertatie. De laatst geciteerde opmerkingen zijn in het artikel niet opgenomen.

³⁶ Hovet, *Bloc Politics*, p. 17.

stemmingen gelijkelijk weglaat of opneemt. In het eerste geval laat men, mogelijk belangrijke, informatie ongebruikt. In het tweede geval loopt men het risico dat (enkele) niet-politieke stemmingen worden meegerekend. Een dergelijke 'fout' lijkt me te prefereren boven het, in geval van selectie aanwezige, gevaar van bevestiging van vooroordelen.

(2) *Dubbelstemmingen* — Het komt niet zelden voor dat over één zaak twee maal hoofdelijk gestemd wordt in de Algemene Vergadering: in een commissievergadering en in de plenaire vergadering. In een dergelijk geval zou ik van een (hoofdelijke) dubbelstemming willen spreken. Alker en Russett alsmede Hovet rekenen in dat geval alleen de in pleno uitgebrachte stem mee.³⁷ Baehr brengt beide stemmingen in rekening.³⁸ Hovet argumenteert zijn beslissing als volgt: 'If all . . . roll-call votes are considered in assessing 'bloc voting', the results will be distorted, especially if duplicate roll-call votes in the main committees and the plenary have the same breakdown results.'³⁹ Baehr daarentegen zegt naar aanleiding van het meerekenen van beide stemmen: 'Hier kan echter weinig bezwaar tegen bestaan, te meer daar het wel is voorgekomen dat een delegatie in de plenaire zitting haar stem anders uitbracht dan in de commissievergadering.'⁴⁰

Met zijn argumentatie achter de komma kan ik het eens zijn. Bij de Apartheidskwestie b.v. veranderde van het geselecteerde panel van landen bij dubbelstemmingen gemiddeld ruim 6% van stem. Hierbij ging het in vrijwel alle gevallen om landen die zich één van beide malen van stem onthielden. Wel lijkt me dat het aantal veranderde stemmen te gering is om beslissend te zijn voor de vraag hoe men dubbelstemmingen in het onderzoek betreft.

Het argument vóór de komma is het belangrijkste. Van betekenis is hier dat Baehr zijn argumentatie geeft in de alinea nadat hij Hovets 'aanpassing'⁴¹ van het aantal stemmingen heeft verworpen, omdat zijn (Baehrs) onderzoek zo beperkt van omvang is, dat hij in dat geval te weinig stemmingen zou overhouden.⁴² In zijn dissertatie zegt Baehr dat het volledig meerekenen van dubbelstemmingen alleen de uitkomst van de analyse kan versterken.⁴³ Zolang echter niet wordt aangetoond dat

³⁷ Alker en Russett, p. 27, sub 1 en 2; Hovet, *Bloc Politics*, p. 19-21.

³⁸ Baehr, *Verenigde Staten*, p. 235-237.

³⁹ Hovet, *Bloc Politics*, p. 20.

⁴⁰ Baehr, *Verenigde Staten*, p. 237.

⁴¹ Hovets aanpassing komt in het kort hierop neer dat hij van de procedurele stemmingen de 'belangrijkste' uitzoekt. Voor het overige kiest hij alle plenaire stemmingen met uitzondering van 'spite votes'. Van de commissie-stemmingen neemt hij alleen die stemmingen die in Pleno werden verworpen (*Bloc Politics*, p. 20-22).

⁴² Baehr, *Verenigde Staten*, p. 235-236.

⁴³ Baehr, *Dilemmas*, p. 97.

een tweede hoofdelijke stemming over een zelfde zaak wezenlijk méér betekent dan een zuivere herhaling, wekt Baehrs argumentatie de indruk dat hij vergroting van zijn steekproef nastreeft door een deel van de steekproef eenvoudig te dupliceren. Een dergelijke handeling vergroot de waarde van de steekproef echter niet en draagt dus niet bij tot versterking van de analyse.

Het lijkt me trouwens dat 'onverschilligheid' in deze onjuist is, omdat mag worden verwacht dat dubbelstemmingen qua uitslag een iets ander karakter zullen hebben dan de gemiddelde hoofdelijke stemming. Eén van de redenen waarom de Algemene Vergadering een stemming 'belangrijk' kan vinden, is dat de uitslag (aanneming of niet) van belang is. Als de Algemene Vergadering nu twee maal hoofdelijk over een zaak wil stemmen, kan dit duiden op extra belangrijkheid en dus ook op sterkere verdeeldheid. Bij de Apartheidskwestie was de gemiddelde uitslag van het panel, in procenten uitgedrukt, voor dubbelstemmingen: 50 - 22 - 28 (onth.), voor de overige stemmingen ongeveer 63 - 20 - 17. Dit wil dus zeggen dat de gemeten consensus afneemt als men de dubbelstemmingen volledig in het onderzoek meerekent.

Voor mijn argumentatie om dubbelstemmingen wel op te nemen maak ik overigens gebruik van Baehrs verdere betoog. Hij stelt dat een zwaar tegen de methode om alle hoofdelijke stemmingen op te nemen, is 'dat alle resoluties gelijk worden behandeld'.⁴⁴ In de aanvechtbaarheid van deze bewering ligt de sleutel tot mijn oplossing van het 'dubbelprobleem'. Indien een resolutie belangrijker wordt, moet dit tot uiting komen in de delen (paragrafen) van die resolutie, om de eenvoudige reden dat een resolutie bestaat uit onderdelen. M.a.w.: naarmate een resolutie belangrijker wordt, zijn meer onderdelen belangrijk,⁴⁵ zodat over deze resolutie meer hoofdelijke stemmingen worden verricht — en door de onderzoeker gemeten. Zo zijn er resoluties waarover een tiental hoofdelijke stemmingen plaats vinden en resoluties waarover helemaal niet hoofdelijk wordt gestemd. Dit betekent dat er wel degelijk 'weging' van resoluties plaats vindt. Volledig is de weging natuurlijk niet, omdat het feit van een hoofdelijke stemming alleen duidt op overschrijding van een bepaald minimum van belangrijkheid. Zo lang echter de Algemene Vergadering zelf de belangrijkheid van een kwestie aksentueert door kwantitatieve uitbreiding van hoofdelijke stemmingen, moet de onderzoeker dit honoreren. Of genoemde aksentuering nu geschiedt door over meer sub-kwesties hoofdelijk te stemmen, of door over één sub-kwestie meerdere (twee) malen hoofdelijk te stemmen, mag voor de onderzoeker geen principieel verschil uitmaken.

⁴⁴ Baehr, *Verenigde Staten*, p. 237.

⁴⁵ Het is mogelijk dat alleen reeds 'belangrijke' paragrafen nog belangrijker worden. Ik meen echter dat de praktijk ook wijst op uitbreiding van het aantal belangrijke paragrafen.

(3) *Sleutelstemmingen* — Onder een 'key vote' of sleutelstemming wordt verstaan een 'belangrijke' stemming (Lijphart⁴⁶) of ook wel de belangrijkste' stemming over een bepaalde kwestie (Baehr⁴⁷). Alker en Russett geven de omschrijving: 'Key votes' are those giving the clearest indication of the issue at hand, as well as the clearest example(s) within a resolution of significantly different viewpoints, if any are found.'⁴⁸ Lijphart heeft een onderzoek over koloniale kwesties (1956-1958) verricht, waarbij hij uitsluitend gebruik heeft gemaakt van 'belangrijke stemmingen'. Belangrijke stemmingen noemt hij die stemmingen waarvan de uitslagen met de namen der landen volledig in de uitgaven van het jaarboek van de Verenigde Naties zijn weergegeven. Hij ruilt dus zijn subjektieve keuze van wat 'belangrijk' is voor de subjektieve keuze van het VN-sekretariaat.⁴⁹ Hovet en Alker en Russett maken niet zoals Lijphart uitsluitend, maar alleen voor sommige gevallen gebruik van sleutelstemmingen.⁵⁰

Het uitsleukeren van hoofdelijke stemmingen die ondanks hun 'hoofdelijkheid' minder 'belangrijk' zijn, is in principe goed verdedigbaar. In de praktijk echter stuit men hier op de grote moeilijkheid dat de onderzoeker een subjektieve keuze zal moeten doen.⁵¹ Betreffende de Apartheidskwestie zou men b.v. de overweging van een onderzoeker kunnen tegenkomen, dat gevallen waarbij over sancties wordt gestemd, 'belangrijk' zijn. Een andere onderzoeker echter zou kunnen menen dat aanbevelingen van sancties 'onbelangrijk' zijn, omdat ze niet daadwerkelijk worden gesteund door minstens Engeland, Frankrijk en de Verenigde Staten. Het lijkt me veiliger en in ieder geval eenvoudiger om *alle* hoofdelijke stemmingen mee te rekenen. De controleerbaarheid van een onderzoek is zo het grootst. Het algemeen onderschreven uitgangspunt, dat hoofdelijke stemmingen doorgaans ook belangrijke stemmingen zijn, moet een waarborg zijn dat deze handelwijze voldoet.

(4) *(Vrijwel) unanieme stemmingen* — Alker en Russett laten stem-

⁴⁶ Arend Lijphart, 'The Analysis of Bloc Voting in the General Assembly: A Critique and a Proposal', in: *American Political Science Review*, 57 (1963), p. 911. (Hierna geciteerd als *Lijphart*).

⁴⁷ Baehr, *Stemvergelijkingen*, p. 135.

⁴⁸ Alker en Russett, p. 27 sub 1.

⁴⁹ Lijphart, p. 910 e.v.

⁵⁰ Hovet, *Bloc Politics*, p. 20-21; Alker en Russett, p. 27.

⁵¹ Zie voor deze waarschuwing b.v. Baehr, *Stemvergelijkingen*, p. 136. Het hier door hem genoemde voordeel van het gebruik van acht sleutelstemmingen voor acht kwesties: dat n.l. hierdoor iedere kwestie even zwaar weegt, kan m.i. ook bereikt worden door alle *per kwestie* gehouden hoofdelijke stemmingen, over '12½% der gevallen' te verdelen. Als bij kwestie A vier hoofdelijke stemmingen zijn geweest en bij kwestie B twee, dan tellen laatstgenoemde stemmingen dus twee maal zo zwaar als de stemmingen sub A.

mingen weg die vijf of minder 'shifts' van volledige overeenstemming verwijderd zijn. Van 'ja' naar 'nee' bestaat uit twee van deze etappes: ja - onthouding - nee. In verband met het groeien van de Verenigde Naties is sinds 1961 gerekend met zeven etappes.⁵² Eliminatie van deze stemmen is nodig in verband met de door Alker en Russett gevolgde korrelatietechniek. Bovendien zijn zij niet nuttig bij het beschrijven van stemdimensies, aldus Alker en Russett.⁵³

De door genoemde onderzoekers gebruikte analysemethode is nogal verplichtend. In een later artikel spreekt Russett zelfs over de noodzaak om stemmen extremer dan 90 - 10 weg te laten. 'The omission might result in the hiding of any very small group that was consistently in the minority, but it is not likely to be important because typically such very lopsided votes account for less than 10 per cent of all those in a session . . .', aldus Russett.⁵⁴ Al te diep ga ik op dit punt niet in, en ik volsta met de opmerking dat Russett bij zijn berekening dat niet meer dan 10% der stemmen per zitting van de Algemene Vergadering afvalt, alle kwesties op één hoop gooit. Dit verwijt nu maken Alker en Russett zelf andere onderzoekers op een zeer expliciete wijze.⁵⁵ In ieder geval is het voor de Apartheidskwestie van groot belang of Zuid-Afrika, naast Portugal, ook b.v. Engeland aan zijn zijde zal vinden.

Er is nog een ander bezwaar tegen het weglaten van vrijwel unanieme stemmen: men tekent een overdreven konfliktsituatie die in werkelijkheid niet bestaat. Als gedurende een bepaalde zitting tien hoofdelijke stemmen over een bepaalde kwestie worden gehouden waarvan zes een min of meer unanieme uitslag hebben, dan wordt duidelijk gestreefd naar verzoening. Rekent men alleen de vier 'konfliktstemmen', dan krijgt men een geheel andere indruk. Groepen van landen opereren niet in een luchtledig, ze werken in een concrete situatie. Het feit dat naar verzoening wordt gezocht, behoort tot deze situatie.

(c) Afwezigheid

Niet alle landen zijn steeds bij iedere stemming aanwezig geweest. Baehr is van mening dat in al deze gevallen genoemde stemmen voor deze landen ook niet geteld kunnen worden, 'daar men zich anders te veel op het gebied van de waarschijnlijkheid zou moeten bewegen'.⁵⁶ Alker en Russett daarentegen worden op grond van de door hen gevolg-

⁵² Alker en Russett, p. 27. De stemming 80-3-2- (onth.) is dus 3 x 2 plus 2 x 1 'shifts' van unanimité verwijderd.

⁵³ Alker en Russett, p. 26.

⁵⁴ Bruce M. Russett, 'Discovering Voting Groups in the United Nations', in *American Political Science Review*, 60 (1966), p. 329.

⁵⁵ Alker en Russett, p. 6.

⁵⁶ Baehr, *Verenigde Staten*, p. 237.

de analyse-methode gedwongen voor afwezige landen een stemuitkomst in te vullen. Zij trachten daartoe uit het beschikbare materiaal de waarschijnlijke stem te bepalen. In gevallen waarin de beschikbare informatie geen uitkomst biedt, wordt een 'waarlijke middenpositie' toegekend. Dit houdt in hun gedachtengang een positie in die ergens tussen de door de meerderheid uitgebrachte stem en onthouding in ligt.⁵⁷

De door Baehr — en ook voor dit onderzoek — gevolgde methode dwingt minder sterk dan de door Alker en Russett gebruikte methode, tot het invullen van een afwezigheid vervangende uitslag. Niettemin lijkt het mij toe dat Baehr ook door bij afwezigheid niets te rekenen het terrein van de waarschijnlijkheid betreedt. Zo vergelijkt hij in zijn reeds vaak geciteerde onderzoek betreffende de Verenigde Staten en problemen van nationale zelfbeschikking, het stemgedrag van de Verenigde Staten enerzijds en een aantal andere landen anderzijds. Via een bepaalde — nog te behandelen — techniek berekent hij overeenstemmingspercentages van die landen met de Verenigde Staten.⁵⁸ Zo stelt Baehr vast dat België een overeenstemmingspercentage met de Verenigde Staten had van 78, berekend over 598 stemmen. Voor Frankrijk geldt 80% (over 525 stemmen), voor Engeland 81% (603 stemmen) en voor b.v. Nederland 85% (ook 603 stemmen). Tot op het moment van deze konstatering is het gebied van de waarschijnlijkheid — althans wat betreft het probleem van afwezigheid — niet betreden. Op het moment echter dat konklusies uit het materiaal worden getrokken — en dat is toch het doel van het onderzoek — wordt enigszins gespekuleerd. Als men b.v. zegt dat de posities van België, Engeland, Frankrijk en Nederland ten opzichte van de Verenigde Staten onderling niet veel verschillen, dan wordt aangenomen dat b.v. Frankrijk als het aan alle (603) stemmen zou hebben deelgenomen, ongeveer op dezelfde overeenstemming met de Verenigde Staten was uitgekomen als nu (berekend over 525 stemmen) het geval is. Men neemt dan aan dat de vier genoemde percentages ondanks het feit dat ze niet helemaal over dezelfde stemmen zijn berekend, toch vergelijkbaar zijn. Baehr doet dit b.v. door in genoemde grafiek⁵⁹ van de scores van genoemde vier landen samen het gemiddelde te berekenen.

Kiezend tussen twee risico's heb ik voor het Apartheidsonderzoek de volgende weg gekozen. Uitgangspunt is dat afwezigheid niet wordt meegerekend. Voor twee 'zekere' gevallen echter wordt een uitzondering gemaakt:

1 dubbelstemmen — indien een land in deze gevallen één van beide

⁵⁷ Alker en Russett, p. 26 en 31.

⁵⁸ Baehr, *Verenigde Staten*, p. 227-251. Het betoog spitst zich hier toe op grafiek 1 op p. 243.

⁵⁹ Baehr, *Verenigde Staten*, p. 243.

malen stemt, dan is deze stem ook voor de andere maal ingevuld;
2 evidente protestafwezigheid — ook in dit geval is de zekerheid groot, dat men de stem van een land juist kan schatten.

Voor het Apartheidsonderzoek is alleen afwezigheid van Zuid-Afrika als protestafwezigheid opgevat. Bij de 95 gehouden hoofdelijke stemmingen heeft Zuid-Afrika slechts 49 maal gestemd. Al deze malen heeft Zuid-Afrika — dat iedere VN-bemoeienis afwijst — 'tegen' gestemd, tenzij Zuid-Afrika zelf het voorstel waarover gestemd werd, had gedaan ('De Algemene Vergadering is niet bevoegd . . .'). Vijf gevallen van Zuidafrikaanse afwezigheid konden worden opgelost via de sub 1 genoemde methode. De overige 41 gevallen zijn als proteststem uitgelegd. Van de totaal 253 maal dat een van de 34 landen van het panel afwezig was, is er 115 maal overgegaan tot stemherleiding.

III PROBLEMEN ROND HET KWANTIFICEREN VAN STEMGEDRAG

Kwantificering van stemgedrag, waarbij men de posities van landen over een reeks van stemmingen in getallen uitdrukt, opent voor een onderzoeker betere perspectieven dan de werkwijze van b.v. Hovet. Deze werkt met drie niet direkt onderling vergelijkbare categorieën: verdeelde stemmen (A voor, B tegen), identieke stemmen en solidaire stemmen (één van beide onthoudt zich).⁶⁰

Voor het kwantificeren van het stemgedrag in de Algemene Vergadering zijn er in hoofdzaak twee methoden te onderkennen.

De eerste methode is die van Alker en Russett. Zij baseren zich voor de positiemeting op de rangorde die landen bij stemmingen innemen, in die zin, dat de landen per stemming in drie groepen worden verdeeld: ja-stemmers, onthouders, nee-stemmers. Bij een stemming met b.v. tien nee-stemmen, dertig onthoudingen en zestig ja-stemmen is de gemiddelde rangpositie van de nee-stemmers 5,5, van de onthouders 25,5 en van de ja-stemmers 70,5. Na omzetting in Z-scores geeft deze methode b.v. de in tabel I weergegeven resultaten.⁶¹

⁶⁰ Hovet, *Bloc Politics*, p. 49-52 en passim; Thomas Hovet Jr., *Africa in the United Nations*. Morristown N.J., 1963. Zie ook het kritisch overzicht van Lijphart, p. 902-909.

⁶¹ Alker en Russett, p. XXV, p. 30-31. De voorbeelden heb ik berekend aan de

hand van de door hen gegeven formule: $Z_x(i) = \frac{X_i - \bar{X}}{S_x}$ waarin X_i de rangpositie

is van land i , \bar{X} de gemiddelde rangpositie is en S_x de standaarddeviatie is van de X_i 's.

Tabel I
Enkele voorbeelden van Z-score berekening

stemmingsuitslag			Z-scores		
voor	onth.	tegen	voor	onth.	tegen
60	20	20	+0,80	-0,80	-1,60
70	15	15	+0,65	-1,15	-1,80
80	10	10	+0,50	-1,75	-2,25

Twee dingen vallen op. Het eerste is dat het behoren tot een grote meerderheid een aanzienlijk minder extreme positie betekent dan het behoren tot een kleine minderheid. De afstand tussen voor- en tegenstemmers neemt toe naarmate de minderheid kleiner en de meerderheid groter wordt. Het tweede opvallend punt is, dat naarmate de minderheid kleiner wordt de onthouding meer op een minderheidsstem gaat lijken.

De tweede methode is die van Baehr, Lijphart en Rowe. Deze methode beoogt overeenstemming tussen tweetallen staten te meten. Hiertoe geldt de volgende procedure. Per hoofdelijke stemming worden de stemmen van twee landen vergeleken. Stemmen zij identiek, dan wordt één punt toegekend, stemmen beide landen tegengesteld dan wordt geen punt gegeven. Indien één van beide zich onthoudt (en de ander vóór of tegen stemt) wordt een halve punt gegeven. Door alle punten te sommeren, de uitkomst te delen door het aantal hoofdelijke stemmingen en dit getal met 100 te vermenigvuldigen, krijgt men de procentuele overeenstemming tussen de twee landen. Deze berekening kan op ieder tweetal landen worden toegepast.⁶²

Aldus de rekenwijze van Baehr en Lijphart. Rowe doet in wezen hetzelfde, als hij in plaats van met 1, $\frac{1}{2}$ en 0 punten werkt met +1, 0 en -1 punten.⁶³ Noemt men de Index van Overeenstemming volgens de rekenwijze van Baehr en Lijphart x en de Index van Rowe y , dan geldt $y=2(x-50)$.

Van de twee genoemde methoden is die van Alker en Russett de meest ambitieuze. Zij leent zich beter dan de 'tweetal-analyse' voor verder gaande statistische bewerkingen. De keerzijde van de medaille is echter dat deze methode haar realistisch karakter dreigt te verliezen.

Nu kan een afweging van voor (verruiming van analysemogelijkheden) en tegen (verlies realistisch karakter) achterwege blijven, omdat het Apartheidsonderzoek beperkt is tot een positiebepaling, terwijl verder

⁶² Baehr, *Verenigde Staten*, p. 237-238; Baehr, *Stemvergelijkingen*, p. 136. Voor deze uitleg heb ik grotendeels zijn bewoordingen overgenomen. Zie verder Lijphart, p. 910.

⁶³ Edward T. Rowe, 'The Emerging Anti-Colonial Consensus in the United Nations', in: *Journal of Conflict Resolution*, 8 (1964), p. 211.

liggende bewerkingen niet uitgevoerd worden. Waar het nu om gaat is welke van de twee methoden het meest geschikt is voor positiebepaling. Bij onderstaande overwegingen valt dan ook de nadruk sterker op de nadelen van de methode van Alker en Russett dan op de voordelen.

(a) *De methode Alker en Russett*

Alker en Russett hebben een methode om posities van landen te meten gezocht, die zich goed leent voor factoranalyse. De assumpties die ten grondslag liggen aan het gebruik van de gekozen methode (positiemeting door middel van Z-scores) worden m.i. onvoldoende door Alker en Russett toegelicht.⁶⁴

Zij geven geen definitie van het begrip positie. Uit hun woorden kan men echter wel afleiden dat zij ongeveer hetzelfde bedoelen als wat er in dit artikel onder wordt verstaan. Naar aanleiding van hun bepaling van de onthouding zeggen zij:

'Those abstaining against the pressure of a sizable majority come out closer to the scores of those who said No than they do to those in the affirmative. Certainly many diplomats explain abstentions on such votes in a similar way.'⁶⁵

In zijn *Trends in World Politics* zegt Russett hoofdelijke stemmingen nuttig te achten om 'attitudes' van staten te identificeren.⁶⁶ Kennelijk verstaan (ook) Alker en Russett onder positie zo iets als: *hoeveel* is een land *het eens met het onderwerp* van stemming. Als zij echter hun methode kiezen, gebaseerd op de rangorde van staten, dan gaat positie iets anders betekenen: dan gaat het om de vraag *hoeveel landen* een land op de positie-schaal verwijderd is van het in rang middelste land van die schaal. Wat Alker en Russett suggereren is dat beide soorten positie elkaar ongeveer dekken. Dit is echter zeer onwaarschijnlijk. Zo is de gemiddelde uitslag van de 95 stemmingen bij de Apartheidskwestie, gerekend in meerderheid-onthouding-minderheid, uitgedrukt in percentages ongeveer 73-15-13.⁶⁷ Omgerekend in Z-scores wil dit zeggen dat de gemiddelde meerderheidsstemmer zo'n drie maal zo weinig 'voor' is als de gemiddelde minderheidsstemmer 'tegen'.⁶⁸ Zo zou ook b.v.

⁶⁴ Alker en Russett, p. 30, inclusief noot en p. 31.

⁶⁵ Alker en Russett, p. 31.

⁶⁶ Bruce M. Russett, *Trends in World Politics*. New York, 1965, p. 67. De term 'attitude' is nogal vaag. Voor mijn betoog is hij echter voldoende duidelijk. Er moet hier zo iets bedoeld zijn als: wat vinden bepaalde landen van bepaalde zaken.

⁶⁷ Totaal 101% door afrondingen.

⁶⁸ Doordat minderheden extra worden benadrukt geeft het nemen van de gemiddelde stemming in feite nog een te gering verschil aan. De Z-scores zijn voor de gemiddelde stemming ongeveer +0,65 (meerderheid) en -1,80 (minderheid).

Zuid-Afrika bij een stemming met als uitslag 100-1 (Zuid-Afrika) meer tegen het onderwerp van stemming zijn dan bij een stemming over sancties met als uitslag b.v. 45-30-30.

Wat betreft de door Alker en Russett aan de onthouding gegeven waardering het volgende. Als de stemmen staken is de afstand vóór — onthouding gelijk aan de afstand onthouding — tegen. Bij een uitslag van 60-20-20 is de verhouding ongeveer 2:1 en bij 80-10-10 is deze verhouding ongeveer 4,5:1 geworden. De verklaring voor deze veranderende verhoudingen zou de druk van de meerderheid zijn. Deze ingrijpende faktor wordt door Alker en Russett zonder meer afgedaan met het boven geciteerde 'Certainly many diplomats explain abstentions on such votes in a similar way'.

Er rijzen enkele vragen. De eerste vraag is of men 'de druk van de meerderheid' zonder discussie als onbelangrijk of irrelevant mag elimineren. Dit punt komt verderop nog aan de orde. Een tweede vraag die zich opdringt, is of het wel waar is dat deze druk zo'n invloed uitoefent. Bij de Apartheidskwestie stemde b.v. België in 63 van de 95 gevallen met de minderheid, Engeland deed dit 61 maal. Nu is het stellig zo, dat deze landen op een zeker ogenblik behoefte gaan voelen om niet 'weer' tegen te stemmen. In dat geval zullen zij ernaar streven dat zodanige resoluties ter tafel komen, dat zij zich op zijn minst van stem kunnen onthouden.⁶⁹ Hoewel het zeker mogelijk is dat er van de meerderheid enige druk uitgaat die sterker wordt naarmate de meerderheid groeit, schetsen Alker en Russett de minderheid als een stel bange lieden. Het grote aantal door genoemde landen uitgebrachte tegenstemmen wekt niet direkt deze indruk.

Alker en Russett zelf zeggen op een zeker ogenblik dat het van zeer grote betekenis kan zijn om een bepaald konflikt binnen 'de grenzen van consensus' te houden. Hierbij citeren zij met kennelijke instemming Inis Claude die stelt dat consensus bestaat zolang niet tegen wordt gestemd. Het lijkt er op dat zij inmiddels zelf alweer zijn vergeten dat onthouding 'eigenlijk' zowat een tegenstem was.⁷⁰

Een ander bezwaar tegen de methode van Alker en Russett is dat de samenstelling van het geheel van landen die men in het onderzoek betreft, direkte invloed heeft op de posities van landen. Als men zoals b.v. Alker en Russett de hele Algemene Vergadering in het onderzoek betreft, dan verandert 'automatisch' de positie van b.v. Nederland indien in een bepaald jaar een aantal nieuwe leden tot de Verenigde Naties toetreedt. De veranderende samenstelling van de Algemene Vergadering, doordat vooral Afro-Aziaten toetreden, dreigt een wat verwar-

⁶⁹ Zie voor een dergelijk voorbeeld: *Verslag over de dertiende Algemene Vergadering van de Verenigde Naties*. Uitg. v. h. Ministerie van Buitenlandse Zaken, nr. 59, p. 94.

⁷⁰ Alker en Russett, p. 154, laatste zin, p. 155 eerste zin inclusief noot 17.

rende faktor te worden. Waar het onderzoek van de Apartheidskwestie beperkt is tot een panel van landen zou men door de methode van Alker en Russett te gebruiken, iedere vergelijkingsmogelijkheid met resultaten van andere studies — met andere panels — elimineren.

(b) *De tweetal methode*

De assumpties achter de puntenwaardering bij de tweetal methode worden het meest expliciet naar voren gebracht door Lijphart. Hij spreekt van 'complete agreement' als twee landen identiek stemmen, van 'complete disagreement' indien tegengesteld wordt gestemd, en van 'partial agreement' indien één van beide vóór of tegen stemt en de ander zich onthoudt. Volgens Lijphart lijkt het redelijk om gedeeltelijke overeenstemming het halve gewicht toe te kennen van volledige overeenstemming. Hij tekent hierbij aan:

"This is a somewhat tenuous assumption, because a wide variety of reasons may dictate abstention in addition to the desire to take an intermediate stand on a particular issue. This may also be true, however, of both affirmative and negative votes. For example, in numerous instances both the United States and the Soviet Union cast negative votes but for entirely different reasons. In these cases, the two countries cannot realistically be considered to have been in full agreement in spite of their common opposition to particular proposals."⁷¹

Ik zou hier willen aantekenen dat Lijphart aanzienlijk verder gaat dan ik zou willen gaan. Onder 'overeenstemming' verstaat hij niet alleen een gelijke *mate* van vóór of tegen, maar ook neemt hij kennelijk aan, dat de *aard* van de overeenstemming gelijk is. Ik neem aan dat ik Baehr aan mijn zijde vind, als ik hier niet met Lijphart mee wil gaan. Zeer uitdrukkelijk immers maant Baehr tot bescheidenheid als het gaat om de vraag *waarom* een bepaalde stem wordt uitgebracht.⁷²

Van kardinaal belang voor de waardering die men bij de tweetal analyse aan de drie stemmogelijkheden moet geven, is de vraag of de afstanden tussen de onthouding enerzijds en de twee polen 'voor' en 'tegen' anderzijds wel even groot zijn.

Baehr, Lijphart en Rowe nemen met hun puntenwaardering aan, dat de onthouding een middenpositie aangeeft, terwijl ook Hovet deze opvatting is toegedaan. Laatstgenoemde baseert zich hierbij onder meer

⁷¹ Lijphart, p. 910.

⁷² Baehr, *Stemvergelijkingen*, p. 147-148: 'Bovendien vindt men in het materiaal geen enkele aanwijzing over de oorzaak van de waargenomen verschijnselen. Men kan deze verschijnselen op deze wijze wel registreren en beschrijven, maar niet verklaren'. Ik neem aan dat Lijphart het met bovenstaande uitspraak eens zal zijn. Waar ik het niet meer met Lijphart eens ben is, als hij zijn assumptie verzwakt tot 'somewhat tenuous'; hij had zijn assumptie expliciet moeten wijzigen.

op de *Rules of Procedure*, waarin is bepaald dat in de Algemene Vergadering wordt beslist bij (al of niet gekwalificeerde) meerderheid van 'leden aanwezig en stemmend', terwijl leden die zich van stem onthouden 'worden geacht niet te stemmen'.⁷³ Op grond hiervan kan men argumenteren, aldus Hovet, dat onthouders neutraal zijn. Hij merkt wel op dat zijn uitgangspunt een assumptief karakter heeft.

De argumentatie van Alker en Russett, die het met bovenstaande onderzoekers niet eens zijn, is reeds ter sprake geweest. Hun opvatting is tot op zekere hoogte terug te vinden in een redactioneel commentaar van de Nieuwe Rotterdamse Courant. Hierin wordt opgemerkt dat in het 'jargon' van de Verenigde Naties stemonthouding 'in wezen' betekent 'wij zijn er tegen, maar wij willen staten die er voor zijn, niet nog extra voor het hoofd stoten door het "tegen" uit te spreken'.⁷⁴

Ik zou deze opmerking op de Apartheidskwestie willen betrekken en er dan het volgende over willen zeggen. De Westelijke landen stemmen bij deze kwestie vaak tegen of ze onthouden zich van stem. O.a. in het kader van de Oost-West controverse zullen zij er belang bij menen te hebben om de Afrikanen en de Aziaten — die vrijwel steeds tot 'de meerderheid' behoren — niet te zeer van zich te vervreemden. Een dergelijke overweging is één van de vele overwegingen die tot de uit te brengen stem leiden. Afgezien van het feit dat dergelijke overwegingen niet alleen meetellen bij de totstandkoming van een onthouding, maar net zo goed behoren tot het geheel van factoren die tot een voor- of tegenstem leiden, moet vastgesteld worden, dat de genoemde overweging een karakter draagt dat in wezen niet verschilt van overwegingen zoals b.v. het zoeken van direkt economisch voordeel of militaire hulp. Er is geen reden om de ene overweging wél en de andere niet relevant te achten bij de bepaling van de posities van landen.

Hoewel ik mij ervan bewust ben dat ik steun op vermoedens,⁷⁵ ga ik er bij het Apartheidsonderzoek van uit, dat de onthouding een positie weergeeft die midden tussen voor- en tegenstem in ligt.

Ten aanzien van de puntentelling heb ik besloten dezelfde telling te gebruiken als Baehr en Lijphart. Dit wil dus zeggen: één punt voor identieke stemmen, nul punt voor twee tegengestelde stemmen en voor de overige tweetallen een halve punt. Hierbij is het niet van essentieel

⁷³ Hovet, *Bloc Politics*, p. 52, noot 8. Rules of Procedure, Rules 85-88. Zie ook: Allan Hovey Jr., 'Voting Procedure in the General Assembly', in: *International Organization*, 4 (1950), p. 421.

⁷⁴ Nieuwe Rotterdamse Courant van 25 mei 1968, p. 4, kol. 1. Een verschil met de opvatting van Alker en Russett is, dat de NRC niet de mate van 'tegen' laat toenemen met het kleiner worden van de minderheid. Ook geeft de NRC een argumentatie die duidelijker is dan de verklaring 'pressure'.

⁷⁵ Het lijkt me dat een grondig opgezette enquête onder VN-gedelegeerden nodig is om redelijke zekerheid te verkrijgen.

belang of twee identiek stemmende landen het wel voor 100% eens zijn. Het zou best b.v. 80% kunnen zijn.⁷⁶ Zoals reeds is opgemerkt zegt het op zich niet zoveel als land A over 100 stemmen een overeenstemming heeft met land B van 65% (de B-score van A is dan 65). Pas na vergelijking met de B-scores, van andere landen krijgt dit percentage reliëf. Het maakt voor de relatieve afstanden tussen de landen onderling echter niet uit of men werkt met 0, 0,5 en 1 punt, of wel met 0,2, 0,5 en 0,8 punt. Gezien het assumptieve karakter van de puntentelling is het uiteraard weinig zinvol en zelfs misleidend om Lijphart te volgen waar hij zijn Indices van Overeenkomst tot op tienden van procenten nauwkeurig weergeeft.⁷⁷

IV DE NEDERLANDSE POSITIE BIJ DE APARTHEIDSKWESTIE IN DE VERENIGDE NATIES

Bepaling van de Nederlandse positie zal in twee richtingen geschieden. Eerst zullen van alle landen van het panel de percentuele overeenkomsten met Zuid-Afrika worden berekend. Daarna zullen de indices van overeenkomst tussen Nederland enerzijds en de overige landen anderzijds worden vastgesteld.

In tabel II geven de horizontale 'n=getallen' het aantal per zitting gehouden hoofdelijke stemmen weer. De verticale 'n=getallen' slaan op het totaal aantal stemmen waaraan de landen van 1952 t/m 1965 hebben deelgenomen. Het verdient aanbeveling de nodige reserve in acht te nemen bij de scores van vaak afwezige landen. Opvallend is dat met name in 1965 ongeveer de helft van de Latijns-Amerikanen steeds bij de stemmen is weggebleven. Het is niet onmogelijk dat zij onder grote 'cross-pressure' hebben gestaan en deze uitweg hebben geprefereerd boven een onthouding. De rij getallen 52 enz.—65 geeft de zittingen aan. In de negentiende zitting (1964) is niet hoofdelijk gestemd.

Indien men de landen die minstens 90 stemmen hebben uitgebracht⁷⁸ in volgorde van Zuid-Afrika-score zet, krijgt men het in tabel III geschetste overzicht.

De positie van Afro-Aziaten, Joegoslavië en Sovjet-Unie is duidelijk: vrijwel steeds staan zij tegenover Zuid-Afrika. De Latijns-Amerikanen zijn nogal verdeeld. De negerrepubliek Haïti stemt vrijwel geheel 'Afrikaans'. De Dominicaanse Republiek — die zich maar liefst 49 van de 83 maal van een onthouding bediende — vormt met zijn ruim 50%

⁷⁶ Hetzelfde geldt uiteraard mut. mut. voor tegengestelde stemmen.

⁷⁷ Lijphart, p. 912 e.v.

⁷⁸ Inclusief de tot stem herleide afwezigheden. Ook Italië en Portugal zijn opgenomen, hoewel ze pas vanaf 1956 lid zijn. Met name voor Italië is het mogelijk dat als het sinds 1952 lid was geweest, een iets hogere score het gevolg had kunnen zijn.

Tabel II
Zuid-Afrika-scores

landen	n=	10	10	6	4	3	3	12	4	15	12	4	5	7	=95
		52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	65	=52-65
België	95	70	100	100	100	100	100	92	38	70	79	100	30	57	79
Denemarken	95	30	55	42	75	33	0	0	0	47	79	75	10	21	38
Engeland	95	75	100	100	100	100	100	75	75	57	79	100	40	71	78
Frankrijk	93	75	95	100	75	83	100	75	63	57	79	100	40	50	73
Italië	65	—	—	—	—	83	50	17	0	37	67	50	10	43	38
Nederland	95	55	85	92	100	50	50	25	25	40	79	100	30	50	58
Portugal	65	—	—	—	—	67	100	83	88	93	92	88	100	93	90
VS	95	30	45	58	88	33	33	0	0	43	79	100	40	50	44
Argentinië	95	35	45	42	50	0	50	0	0	33	75	75	13	21	35
Bolivia	74	5	0	0	0	0	0	—	0	20	42	75	0	0	15
Brazilië	95	5	15	67	63	33	0	0	0	27	75	75	10	21	29
Chili	95	0	0	0	0	0	0	0	0	30	46	75	0	0	14
Colombia	95	30	90	75	50	17	0	0	0	30	79	75	10	7	39
Costa Rica	83	0	5	0	38	0	0	0	0	27	—	75	10	0	11
Domin. Rep.	83	55	50	50	50	50	50	50	38	53	79	88	10	0	52
Ecuador	84	10	5	0	0	0	0	0	0	13	42	—	10	—	11
El Salvador	86	0	5	0	0	0	0	0	0	33	54	75	13	—	18
Guatemala	91	5	0	25	0	0	0	0	0	20	54	75	10	0	16
Haiti	94	10	0	0	0	0	0	0	0	0	0	38	0	0	3
Honduras	78	10	5	0	67	0	33	0	0	33	43	75	50	—	21
Mexico	95	10	0	0	0	0	0	0	0	33	33	50	10	21	15
Nicaragua	83	40	0	0	83	0	33	0	0	25	71	75	25	0	27
Panama	88	5	50	8	25	—	0	0	0	37	79	75	20	0	27
Paraguay	72	20	0	0	25	0	0	0	0	10	63	—	17	—	17
Peru	90	45	50	42	67	0	33	0	0	37	50	75	10	0	33
Uruguay	90	0	0	0	0	0	0	0	0	13	46	75	0	0	12
Venezuela	93	50	50	42	75	0	0	0	0	33	46	75	0	0	34
India	95	10	0	0	0	0	0	0	0	7	25	0	0	0	5
Liberia	95	10	0	0	13	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2
Saoedi-Ar.	95	10	0	0	13	0	0	0	0	0	8	0	0	0	3
VAR	95	10	0	0	13	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2
Joegoslavië	95	10	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
USSR	95	15	0	0	13	0	0	0	13	0	0	0	0	0	3

het andere uiterste. De overige Latijns-Amerikanen bewegen zich tussen de grenzen 10 en 40. Van de landen van deze groep met de laagste Zuid-Afrika-scores, wordt de overeenstemming met Zuid-Afrika die ze hebben, met name veroorzaakt in de jaren 1960-62 (aanvankelijk verzet tegen sancties). De 'hoogst genoteerde' Latijns-Amerikaanse vleugel raakt de 'laagst genoteerde' Westerse vleugel: Denemarken, Italië⁷⁹ en de Verenigde Staten. Nederland neemt in het Westen een middenpositie in, terwijl de Afrika-kolonialen Frankrijk, Engeland en België nog

⁷⁹ Lid sinds 1956. De Zuid-Afrika-score van Nederland over de jaren 1956-1965 is 48. De Deense score over deze periode is 35.

Tabel III
Landen per Zuid-Afrika-score

score	landen
90	Portugal
79	België
78	Engeland
73	Frankrijk
58	Nederland
44	VS
39	Colombia
38	Denemarken, Italië
35	Argentinië
34	Venezuela
33	Peru
29	Brazilië
16	Guatemala
15	Mexico
14	Chili
12	Uruguay
5	India
3	Haiti, Saoedi-Arabië, USSR
2	Liberia, VAR
1	Joegoslavië

dichter bij Zuid-Afrika staan. De hoge score van Portugal zal weinig verbazing wekken.

Omdat Zuid-Afrika 94 van de 95 maal tot de minderheid heeft behoord, geeft bovenstaande tabel tevens aan hoe vaak landen met de minderheid hebben gestemd.

In theorie is het zo dat als twee landen een gelijke Zuid-Afrika-score hebben, hun onderlinge overeenstemming zeer kan verschillen. Indien twee landen A en B beide een overeenstemming hebben met land C van 50 (%), dan kan de onderlinge overeenstemming tussen A en B variëren van 0 tot 100. Zo hebben bij de Apartheidskwestie Zuid-Afrika en Chili bijna gelijke Nederland-scores (58 resp. 54). De onderlinge overeenstemming tussen Zuid-Afrika en Chili is echter bijzonder laag, namelijk 14. De C-scores van de landen A en B behoeven dus niet noodzakelijkerwijze inzicht te geven in de onderlinge score tussen A en B.⁸⁰

In de praktijk van de Apartheidskwestie blijkt echter dat men op grond

⁸⁰ Naarmate de C-scores van A en B zich in dezelfde richting van de 50 af bewegen, neemt het theoretisch minimum van hun onderlinge score toe. Is b.v. hun beider C-score 70, dan bedraagt hun onderlinge score minstens 40. Naarmate de C-scores van A en B zich in tegengestelde richting van de 50 af bewegen, neemt het theoretisch maximum van hun onderlinge score af. Is b.v. de C-score van A 30 en de C-score van B 70, dan bedraagt hun onderlinge score hoogstens 60.

van de Zuid-Afrika-scores van de landen vrij nauwkeurig hun onderlinge overeenstemming kan bepalen door eenvoudig hun verschil in Zuid-Afrika-scores van het getal 100 (volledige overeenstemming) af te trekken. Dit feit wordt veroorzaakt doordat de Apartheidskwestie een vrij sterk unidimensionaal karakter heeft. Dit wil zeggen dat de landen doorgaans stemmen in overeenstemming met hun gemiddelde positie, en wel in die zin, dat een land dat gemiddeld een geringere overeenstemming heeft met Zuid-Afrika dan een ander land, zelden (bij volledige unidimensionaliteit: nooit) bij een individuele stemming méér overeenstemt met Zuid-Afrika dan dat andere land. Zo zou men op grond van hun Zuid-Afrika-scores tussen Nederland en Denemarken een onderlinge overeenstemming van 80 kunnen afleiden (100 - (58-38)). In feite is de overeenstemming 76. Men zou dus de onderlinge overeenstemming 4 te hoog waarderen. Door de overeenstemming tussen Nederland en andere landen te bepalen door vergelijking van hun Zuid-Afrika-scores, zou deze overeenstemming als volgt te hoog uitvallen: België 1, Engeland 2, Frankrijk 5, Verenigde Staten 4, Argentinië 2, Brazilië 0, Colombia 6, Mexico 4, Uruguay 1, enz.⁸¹ Gezien het bovenstaande lijkt het me niet nodig om een volledige tabel van Nederland-scores op te stellen. Van de Latijns-Amerikaanse landen zijn twee landen met vrij hoge Zuid-Afrika-scores opgenomen en twee in dat opzicht vrij laag scorende landen. Afro-Aziaten en kommunistische landen worden vertegenwoordigd door de Verenigde Arabische Republiek. (Zie tabel IV.)

Tabel IV
Nederland-scores

landen	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	65	52-65
België	75	85	92	100	50	50	33	88	70	100	100	100	93	78
Denemarken	75	70	50	75	83	50	75	75	80	100	75	80	71	76
Engeland	70	85	92	100	50	50	50	50	83	100	100	90	79	78
Frankrijk	70	80	92	75	67	50	50	63	83	100	100	90	100	80
Italië	—	—	—	—	67	100	92	75	83	88	75	80	93	85*
Portugal	—	—	—	—	83	50	58	38	47	88	75	30	57	59*
VS	75	60	67	88	83	83	75	75	83	100	100	90	100	82
Argentinië	80	60	50	50	50	100	75	75	83	96	75	80	71	75
Venezuela	75	65	50	75	50	50	75	75	80	75	75	80	79	72
Chili	45	15	8	0	50	50	75	75	77	67	75	70	50	54
Mexico	35	15	8	0	50	50	75	75	80	54	50	80	71	53
VAR	35	15	8	13	50	50	75	75	60	21	0	70	50	42

* Berekend over de periode 1956-1965.

⁸¹ Door van de twee 'vaste' landen in de analyse (Nederland en Zuid-Afrika) Nederland te vervangen door b.v. Engeland of Chili, zou men wellicht iets andere verschillen krijgen. De hier gehanteerde methode is om algemene unidimensionaliteit vast te stellen nogal oppervlakkig. Een volledige Guttman-analyse zou echter te ver voeren.

Ook in tabel IV blijkt, dat Nederland gezien binnen de groep der Westerse landen een middenpositie inneemt. De overeenstemming met alle genoemde Westerse landen — met uitzondering van Portugal — ligt in de buurt van de 80.

Van belang is dat het tengevolge van de hier gebruikte methode mogelijk is geworden tot een betrekkelijk precieze positiebepaling te komen. Van alle landen in de Algemene Vergadering hebben de Westerse landen posities ingenomen die het meest de Zuidafrikaanse positie nabij komen. Van deze Westerse landen heeft Nederland een hogere Zuid-Afrika-score dan o.a. Denemarken, Italië en de Verenigde Staten. Anderzijds echter wordt de Zuid-Afrika-score van o.a. België, Engeland en Frankrijk door Nederland niet gehaald. De overeenstemming tussen Nederland enerzijds en de zes genoemde Westerse landen anderzijds, is steeds ongeveer even groot. Men kan dan ook met recht stellen, dat Nederland binnen de groep der Westerse landen een middenpositie heeft ingenomen.

Tabel IV

Land	1965	1967
Nederland	78	78
België	75	75
Frankrijk	72	72
Verenigde Staten	70	70
Denemarken	68	68
Italië	65	65
Portugal	60	60
Zuid-Afrika	55	55

HET NEDERLANDSE PARLEMENT: GEGEVENS OVER LEEFTIJD EN DUUR VAN HET LIDMAATSCHAP

door C. H. van Alderwegen

De kamerverkiezing van februari 1967 bracht volgens vele commentatoren een 'naar Nederlandse begrippen politieke aardverschuiving' teweeg. Het is daarom interessant eens na te gaan of deze aardverschuiving niet alleen betrekking heeft op de grootte der verschillende fracties, maar ook op de samenstelling wat betreft leeftijd en duur van het lidmaatschap.

F. G. Moquette heeft in dit tijdschrift een doorlichting gegeven van het parlement, zoals dat in juni 1965 was samengesteld.¹ Dit artikel is in zoverre een aanvulling op wat Moquette schreef, dat nagegaan wordt welke veranderingen in leeftijden en duur van het lidmaatschap zich in de kamers hebben voorgedaan. We vergelijken het parlement, zoals dat begin november 1967 was samengesteld² met dat van juni 1965.³ De wijze waarop de gegevens werden genoteerd is gelijk aan die van Moquette: leeftijden werden afgerond op jaren en duur van het lidmaatschap op maanden.

De *Statistiek der Verkiezingen 1967* van het C.B.S. verschaft reeds enige gegevens over de samenstelling van de Tweede Kamer. Deze gegevens betreffen de Tweede Kamer, zoals zij werd verkozen in februari 1967. De gegevens van dit artikel gaan over de Tweede Kamer van november 1967 (na de mutaties dus die zich voordeden in april 1967 n.a.v. de vorming van het kabinet De Jong) en over de Eerste Kamer, die in 1966 voor de helft opnieuw is samengesteld.

Zoals tabel 1 laat zien, bedroeg de gemiddelde leeftijd van de Tweede Kamerleden in juni 1965 51 jaar; in november 1967, negen maanden na de verkiezingen, was dit 47,6 jaar. Hierbij moet bedacht worden, dat in 1965 de kamer na de verkiezingen reeds twee jaar 'zat', terwijl de kamer in 1967 nog geen jaar 'zat'. Het is dus niet zonder meer juist om te zeggen dat de kamer bij de verkiezingen van 1967 3,4 jaar jonger is geworden.

Als we de kamerleden indelen in leeftijdsgroepen van telkens vijf jaar (tabel 2), zien we dat in 1965 de groep 50-54 jarigen (de

¹ F. G. Moquette, 'Het Nederlandse Parlement: gegevens over leeftijd, lidmaatschap, opleiding, beroep, wetgevende ervaring en bestuurspraktijk', in: *Acta Politica*, 1 (1965/66), pp. 112-153.

² Gegevens ontleend aan *Parlement en kiezer*, 1966-67.

³ Gegevens ontleend aan *Moquette*.